

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Осауленка Андрія Олександровича на дисертацію Міщенка Максима Вікторовича на тему «Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах», представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право

Актуальність теми дослідження. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю глибшого теоретичного осмислення феномену гендерної рівності як одного з ключових принципів сучасного конституціоналізму. У межах науки конституційного права проблема забезпечення рівності прав і свобод незалежно від статі, гендерної ідентичності чи інших соціальних характеристик виходить за межі декларативних положень і постає як конкретна правова проблема реалізації конституційних гарантій. Водночас нормативне закріплення принципу недискримінації часто не супроводжується достатньо ефективними інституційними механізмами його забезпечення, що вимагає поглибленого наукового аналізу категоріального апарату, предмета та меж конституційного регулювання у цій сфері.

У вітчизняному правознавстві конституційно-правові аспекти гендерної рівності залишаються малодослідженими у порівнянні з соціологічними, політологічними чи міжнародно-правовими підходами. Це створює методологічний розрив між нормативними приписами Конституції України та реальними практиками їх реалізації. Аналіз зарубіжного досвіду, особливо правових систем європейських країн, у поєднанні з глибинною конституційною доктриною, дає змогу не лише уточнити теоретичні підвалини принципу рівності, а й сформулювати конкретні пропозиції щодо посилення ролі Конституції як інструмента утвердження і захисту гендерної справедливості у суспільстві.

У XXI столітті проблема забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків набуває особливого значення як в рамках загальної концепції прав людини, так і в межах національних конституційних систем. Рівність не розглядається лише як відсутність дискримінації, а як активна державна політика щодо створення умов для фактичної рівності, участі в політичному процесі, доступі до ресурсів та справедливого представництва у владних інституціях. У цьому контексті конституційне право має не лише відображати принцип рівності у тексті основного закону, а й забезпечувати належні інструменти контролю за його дотриманням. Дослідження, що фокусуються на механізмах реалізації гендерної рівності саме у сфері конституційного регулювання, стають важливим внеском у оновлення доктрини прав людини відповідно до сучасних соціальних викликів та стандартів демократичної держави.

З огляду на це, обрана Міщенком Максимом Вікторовичем тема дисертаційного дослідження «Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах», є досить актуальною, оскільки присвячена важливим питанням сьогодення – впровадження гендерної рівності. Слід також зауважити, що попри високу актуальність обраної теми, вона досі залишається недостатньо розробленою у вітчизняному конституційно-правовому дискурсі, особливо на рівні дисертаційних досліджень. У цьому контексті дисертаційна робота М. В. Міщенка постає як одне з перших комплексних наукових досліджень, присвячених вивченню гендерної рівності саме в межах конституційного права.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Вивчення змісту дисертації та наукових публікацій автора засвідчують достатній рівень компетентності здобувача у ключових питаннях обраної теми; обґрунтованість його підходів до визначення мети, завдань, об'єкта, предмета, структури та методів дослідження.

Положення, висновки та пропозиції, представлені у дисертації, визначаються високим рівнем їх обґрунтованості та системності викладення, що свідчить про високий рівень підготовки здобувача та значні здобутки у самостійному науковому пошуку.

Автором, здійснено аналіз достатньої кількості доробок вітчизняних і зарубіжних науковців, а також положень як національного, так і міжнародного законодавства з цілого спектру питань, які стосуються засад гендерної рівності, що свідчить про теоретичну та практичну значущість тематики дисертаційної роботи.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та публікацій М.В. Міщенка відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 – Право.

Наукова праця виконана в Національній академії внутрішніх справ і відповідає ключовим положенням Указу Президента України від 24.03.2021 №119/2021 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини»; Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженим Указом Президента України 30.09.2019 р. №722/2019; Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24.03.2021 р. №119/2021; постановам Кабінету Міністрів України «Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики» від 7.06.2017 р. №390; «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22.08.2018 №658; розпорядженню Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» від 16.09.2020 р. №1128-р. тощо.

Основні наукові результати дисертації відображено у 13 наукових працях, серед яких чотири наукові статті, які опубліковані в фахових виданнях України з юридичних наук, затверджених МОН України, три статті – в іноземних

наукових періодичних виданнях, шість тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація Міщенко М.В. є першим в Україні комплексним дослідженням утвердження гендерної рівності в Україні та країнах Європейського Союзу, що дозволило виокремити пріоритетні напрями удосконалення положень національного законодавства з урахуванням міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду шляхом визнання принципу недискримінації за ознакою статі, гендеру, статевої ідентичності.

В роботі автором також звернуто увагу на обов'язок держави забезпечувати рівні умови участі жінок і чоловіків у політичному, економічному, соціальному житті та впровадження принципу гендерного мейнстримінгу як засадничого в політиці держави.

Новелою дисертації також є визначення шляхів інтеграції положень Стратегії гендерної рівності Європейського Союзу у вітчизняне законодавство, зокрема: запровадження системи обов'язкової гендерної оцінки державної політики; уніфікація термінології відповідно до актів ЄС; розроблення національної стратегії гендерної рівності, структурно наближеної до європейської моделі.

Заслугує на увагу також здійснене автором системне дослідження гендерного аспекту вимушеної міграції з України до Європейського Союзу та окреслення першочергових засобів охорони відповідних прав мігрантів шляхом: урахування потреб жінок із дітьми у сфері житла, освіти та охорони здоров'я; розробки програм економічної інтеграції з акцентом на рівний доступ до ринку праці; створення механізмів гендерно чутливого моніторингу міграційних процесів; підтримки психосоціальних програм, які враховують досвід травматизації.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Автором проаналізовано та використано у дисертаційному дослідженні вагомі, ґрунтовні розробки вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері конституційного та міжнародного права, в яких досліджувалися теоретичні основи гендерної рівності та відповідна методологія.

Джерельну базу дослідження також склали Конституція України, закони України: «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»; рішення Європейського суду з прав людини.

Автором досягнуто поставленої мети дисертаційного дослідження, яка полягає у визначенні особливостей загальнотеоретичних і конституційно-правових засад забезпечення гендерної рівності в Україні у контексті імплементації міжнародно-правових стандартів, а також формулюванні на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства України у відповідній сфері.

Отже, все вищезазначене свідчить не лише про логічність та послідовність автора у дослідженні, а й про достатній рівень обґрунтованості положень, висновків та рекомендацій, зроблених автором.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертантом було визначено основну ціль, яка полягає у визначенні особливостей конституційно-правових засад реалізації гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах у контексті імплементації міжнародно-правових стандартів.

Для досягнення поставленої мети в дисертації слушно окреслено низку завдань, які виконані на належному рівні, що свідчить про опанування

здобувачем кваліфікаційними компетенціями, необхідними для ступеня доктора філософії.

Про високий рівень виконання поставлених завдань та оволодіння здобувачем методологією наукового дослідження свідчить також використання, обраних з урахуванням мети та завдань, об'єкта та предмета дослідження, системи філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, а також методологічних підходів.

Таким чином, методологія дослідження розглядається автором як побудована система наукових методів, методологічних підходів, парадигм, які в комплексі спрямовані на отримання науково істинних результатів дослідження гендерної рівності та механізму її забезпечення. Завдяки такій широкій методологічній базі, поставленні автором завдання виконанні на високому методологічному рівні, що слугує підтвердженням оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані дисертантом в своїй роботі висновки й пропозиції вже впроваджено та використовуються у нормотворчій та науково-дослідній діяльності, правозастосовній практиці, освітньому процесі, а також у правозахисній та правопросвітницькій роботі, про що свідчать Акти впровадження, які є додатками до дисертаційної роботи.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено та можуть бути використані в:

- науково-дослідній роботі – для подальших наукових розробок проблематики гендерної рівності, удосконалення механізму її забезпечення у секторі безпеки і оборони, імплементації міжнародних стандартів;
- освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін та спеціальних курсів: «Конституційне право», «Теорія держави і права», «Гендерна рівність та заборона дискримінації в Україні», а також під час розробки навчальних і методичних посібників, підручників тощо;

– правотворчості – для вдосконалення законодавства шляхом внесення змін і доповнень для забезпечення та гарантування гендерної рівності, недискримінації, права на гендерну рівність, що зумовлює появу відповідних обов’язків, які покладаються на державу;

– правозастосуванні – для підвищення ефективності діяльності суб’єктів сектору безпеки і оборони України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інших інституцій;

– правозахисній та правопросвітницькій роботі – для юристів громадських організацій, включаючи правозахисних, розробки тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних тренінгів із забезпечення гендерної рівності та недискримінації.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація М.В. Міщенка викладена державною мовою та має чітку структуру, що відповідає встановленим вимогам. Чітко визначеними є об’єкт і предмет дослідження.

Об’єктом є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації гендерної рівності в конституційно-правовій площині.

Предметом дослідження визначені засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах (ЄС) у контексті імплементації міжнародно-правових стандартів в законодавство України.

Структура та зміст дисертації свідчать про те, що автором досягнута визначена мета дослідження і виконані поставлені завдання.

Дисертація Максима Міщенка характеризується системним підходом до предмету дослідження.

Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які охоплюють вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (230 найменування) та додатки.

Структура повністю відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені автором. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується критичним аналізом

наявних літературних джерел, вітчизняного та міжнародного законодавства, а також практики Європейського суду з прав людини.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження, викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, у яких висвітлено основні результати дисертаційного дослідження.

Структура дисертації дозволила М.В. Міщенку повною мірою охопити предмет дисертаційного дослідження. Справляє позитивне враження джерельна база роботи, що свідчить про системне і повне опрацювання проблеми і високий рівень наукової підготовки автора.

У вступі здійснюється обґрунтування вибору теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також щодо кількості публікацій, у яких відображено основні положення дисертації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження гендерної рівності як правової конструкції» дисертантом проведено аналіз поглядів науковців щодо розуміння понять «рівність», «рівноправність», «гендер», «стать», «дискримінація» тощо. Імпонує авторський висновок про доцільність вживання терміну «гендерна рівність», який володіє всебічним наповненням і не обмежується лише однією наукою. М.В. Міщенко звертає увагу також і на те, що інші терміни, зокрема й «гендерну рівноправність» варто використовувати у випадку необхідності акценту саме на юридичній стороні відповідного поняття.

В розділі також звернуто увагу на співвідношення понять «стать» і «гендер». Останній термін використовується для позначення не біологічних особливостей, які розрізняють чоловіків та жінок, а соціально сконструйованих моделей поведінки та соціально рольової ідентичності представників біологічної статі.

Другий розділ «Міжнародно-правові стандарти гендерної рівності: імплементація у національне законодавство України та держав-членів ЄС» складається з трьох підрозділів у межах яких розглянуто міжнародні стандарти гендерної рівності; конституційно-правове закріплення міжнародних стандартів гендерної рівності в Україні та країнах ЄС; практику Європейського суду з прав людини з питань гендерної рівності.

Звертає на себе увагу висновок здобувача про те, що Конституція України гарантує рівність прав і свобод жінок і чоловіків (ст. 24), проте відповідне положення має загальний, рамковий характер і не відображає сучасних концептів міжнародного права, зокрема принципу субстантивної (фактичної) рівності.

У третьому розділі «Сучасні виклики реалізації гендерної рівності в Україні: шляхи вдосконалення», який складається з трьох підрозділів, М.В. Міщенко розглянув організаційно-правовий механізм забезпечення гендерної рівності в Україні крізь призму шляхів усунення прогалин; Стратегію гендерної рівності ЄС як орієнтир вдосконалення забезпечення гендерної рівності в Україні; гендерні аспекти вимушеної міграції з України до ЄС та відповідні проблеми забезпечення конституційних прав.

Здобувач звертає увагу на те, що вимушена міграція з України до ЄС має яскраво виражений гендерний вимір і стосується жінок-мігрантів з дітьми та чоловіків, які знаходяться за межами нашої країни і перебувають у правовій невизначеності, що обумовлює необхідність перегляду міграційної політики з урахуванням гендерних аспектів.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Надаючи загальну позитивну оцінку проведеному дослідженню, варто зазначити, що дана дисертація, як і будь-який науковий пошук, поряд з позитивними висновками та пропозиціями не позбавлена певних дискусійних положень, що потребують уточнення та врахування під час публічного захисту та подальших наукових досліджень.

1. Виходячи з того, що предмет дослідження заявлений як засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах, можемо зробити висновок, що робота апріорі повинна мати чітке порівняльне забарвлення. Разом з тим, автором одночасно використовуються різні терміни: «порівняльно-правовий метод», «компаративістський підхід» (с. 22), «компаративний метод» (с. 62), «порівняльний підхід» (с. 69) тощо. Вбачається, що здобувач в процесі прилюдного захисту має пояснити співвідношення термінів «компаративний», «компаративістський», «порівняльно-правовий», «порівняльний» у розрізі їх використання в процесі здійснення наукового дослідження, а також окреслити відмінності між відповідними методами та підходами.

Необхідно також звернути увагу на той факт, що робота значно виграла б у випадку акцентованого зазначення автором спільних та відмінних рис у конституційно-правових засадах гендерної в Україні та обраних зарубіжних країнах.

2. Вбачається, що підрозділ 2.2 дисертаційної роботи в контексті досвіду зарубіжних країн в значній мірі присвячений соціальним аспектам гендерної рівності. Стосовно ж України, то матеріал поданий переважно у національному правовому ракурсі (с. 101–110). В роботі доцільно було чітко окреслити, що автор розуміє під конституційно-правовими засадами гендерної рівності, що мало б стати відправною точкою для розкриття цього підрозділу.

Водночас, наведені вище зауваження та пропозиції в основному мають дискусійний характер і слугують підставою для плідної та конструктивної наукової дискусії під час публічного захисту дисертаційної роботи й не впливають на високу наукову цінність дисертаційного дослідження. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю отриманих результатів робота є суттєвим внеском у сучасну науку.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертаційного дослідження й опрацювання наукових публікацій М. В. Міщенка фактів порушень академічної доброчесності не виявлено.

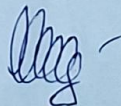
Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертаційна робота Міщенко Максима Вікторовича на тему «Конституційно-правові засади гендерної рівності в Україні та зарубіжних країнах», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40 і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Міщенко Максим Вікторович – на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право зі спеціальності 081 – Право.

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ

Андрій ОСАУЛЕНКО

